

УДК 631:368.914.2

Савіцька С. І.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку, оподаткування та технологій електронного бізнесу,
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: ovcharss15@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1739-3536

Сенищ П. М.

доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем
Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: senishchp@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0851-8774

ДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ У СВІТІ Й УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН

Анотація

Демографічна ситуація в Україні та світі показує, що протягом останніх десятиліть спостерігається тенденція старіння населення, що значно впливає на фінансову стабільність пенсійних систем. У багатьох країнах традиційні моделі пенсійних систем, засновані на солідарності між поколіннями, стикаються із труднощами через зменшення кількості платників внесків. Це посилює необхідність реформування пенсійних систем і створення нових підходів для забезпечення їхньої ефективності та стабільності. Метою статті є проведення аналізу сучасної демографічної ситуації у світі та її впливу на пенсійні системи різних країн, зокрема з огляду на старіння населення, зміни вікової структури, зниження народжуваності, збільшення тривалості життя, вироблення рекомендацій щодо адаптації пенсійних систем до цих змін, щоб забезпечити соціальну справедливість та фінансову стабільність пенсійного забезпечення громадян на довгострокову перспективу. Дослідження показали, що демографічні зміни, особливо старіння населення, мають суттєвий вплив на пенсійне забезпечення, для ефективного вирішення проблеми необхідно впроваджувати системні реформи та гнучкі механізми підтримки громадян старшого віку. Визначено, що демографічне старіння населення особливо відчутне в європейських країнах, де зростає частка людей пенсійного віку в загальній структурі населення. Ці тенденції продовжуватимуться й у майбутні десятиліття. Досліджено, що демографічна ситуація в Україні погіршилася ще більше з початком війни на території країни. Одним із наслідків воєнних дій стала масова еміграція українців за кордон, а також значна внутрішня міграція, зокрема через переміщення людей із тимчасово окупованих регіонів або зон активних бойових дій. Ці демографічні зміни потребують подальшого реформування пенсійної системи країни, оскільки наявне фінансове забезпечення пенсіонерів не відповідає європейським стандартам і не здатне повною мірою забезпечити їхні основні потреби. Обґрунтовано, що демографічні зміни, особливо старіння населення, мають суттєвий вплив на пенсійне забезпечення, для ефективного вирішення проблеми необхідно впроваджувати системні реформи та гнучкі механізми підтримки громадян старшого віку.

Ключові слова: пенсійне забезпечення, старіння населення, пенсійна реформа, коефіцієнт заміщення, фінансова стійкість, пенсійні системи, вікова структура населення.

Вступ. У багатьох країнах світу спостерігається явище старіння населення, що спричиняється як зменшенням рівня народжуваності, так і збільшенням тривалості життя. Згідно із прогнозами ООН, до 2050 р. кількість осіб віком 60 років і старше у світі подвоїться [12]. Це створює серйозне навантаження на соціальні системи, зокрема на пенсійне забезпечення, оскільки кількість людей, які потребують підтримки, зростає, а чисельність працездатного населення, яке повинно забезпечувати фінансування пенсій, зменшується. Варто зазначити, що більшість країн, у яких пенсійні системи побудовані на солідарності між поколіннями, стикаються із труднощами в забезпеченні належного рівня соціальних виплат через зменшення кількості платників внесків. Це створює необхідність у проведенні реформ та розробленні нових підходів, які зможуть забезпечити стабільність і ефективність пенсійного забезпечення для населення.

Зростання кількості пенсіонерів за скорочення водночас числа осіб, які працюють, призводить до дисбалансу у фінансуванні пенсійних систем. Державні пенсійні фонди стикаються із труднощами в забезпеченні фінансової стабільності, що потребує пошуку нових джерел фінансування, як-от приватні пенсійні накопичення або інвестиції. Це ставить на порядок денний питання ефективного управління пенсійними фондами та необхідність проведення реформ для досягнення довгострокової фінансової стійкості.

Аналізу демографічної ситуації в Україні приділяють значну увагу науковці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України [2; 8] та Науково-дослідного центру Разумкова [4]. Колективи цих наукових установ проводять комплексне оцінювання стану демографічної ситуації в Україні та розробляють стратегії її демографічного розвитку.

Впливу демографічних тенденцій на систему пенсійного забезпечення громадян присвятили свої наукові праці вітчизняні науковці та дослідники: В. Рудик [5], В. Зеленко [1], Д. Шалієвська [9], Н. Шишкіна [10] та інші. Значну увагу питанням демографічної ситуації у світі та її впливу на національні пенсійні системи приділяють відповідні міжнародні спеціалізовані фінансові організації [7; 11; 12]. З огляду на зазначені чинники, дослідження демографічної ситуації та її впливу на пенсійне забезпечення є надзвичайно важливим для розроблення рекомендацій щодо реформування пенсійних систем, адаптації соціальних політик до нових демографічних реалій і забезпечення соціальної справедливості для майбутніх поколінь.

Актуальність теми підтверджується глобальними викликами, з якими стикаються країни на всіх континентах, а також необхідністю розроблення ефективних стратегій для забезпечення фінансової стабільності пенсійних систем в умовах демографічних змін.

Мета роботи. Вивчення сучасної демографічної ситуації у світі та проведення аналізу її впливу на ефективність і стійкість пенсійних систем різних країн, зокрема в умовах старіння населення, зміни вікової структури, зниження народжуваності та збільшення тривалості життя, а також розроблення рекомендацій щодо адаптації пенсійних систем до цих змін для забезпечення соціальної справедливості та фінансової стабільності пенсійного забезпечення громадян у довгостроковій перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація нині вважається одним з основних чинників, що визначають рівень розвитку держави, адже вона прямо впливає на соціально-економічне становище та національну безпеку. Останніми роками економісти знову звернули увагу на важливість демографічних процесів для економічного прогресу. Зокрема, експерти МВФ вважають, що основним рушієм економічного зростання є не накопичення матеріальних активів, а людський капітал та інновації. Прихильники цієї теорії переконані, що демографічний тиск є чинником, який стимулює зміни в інституціях, технологіях і політиці [11]. Демографічне зростання може здійснювати суттєвий вплив на економіку, навіть якщо країна стикається з такими проблемами, як неправильний політичний курс, корупція чи нестача природних ресурсів.

Демографічний чинник має значний вплив на функціонування національних пенсійних систем більшості країн світу. Це відображається на фінансуванні пенсійних виплат, які зростають у зв'язку зі збільшенням частки літніх громадян, збільшенням бюджетних видатків для солідарної пенсійної системи. Демографічні виклики мають різний вплив на європейські країни, які перебувають на різних етапах демографічного переходу. Країни Європейського Союзу значно відрізняються за віковою структурою населення й інтенсивністю процесу старіння. Виділяють три основні характеристики цього процесу: різний рівень демографічної старості, варіативність темпів змін у віковій структурі населення та демографічну асиметрію за статтю в різних країнах регіону, зокрема різницю в чисельності чоловіків і жінок серед старших вікових груп [5; 6].

На початок 2022 р. найстарішими країнами з погляду демографії, де частка осіб віком 65 і старше, були: Італія (23,5%), Фінляндія (22,7%), Греція (22,5%), Португалія (22,4%) та Німеччина (22%) (табл. 1). У цих країнах процес старіння населення відбувався швидкими темпами, за останні 30 років частка людей старше 65 років зросла майже вдвічі.

Таблиця 1. Питома вага громадян європейських країн віком 65 років і старше у 2022 р., прогноз на 2050 р.

Країни	Частка населення віком 65 років і старше, 2022 р. %	Частка населення віком 65 років і старше – прогноз на 2050 р., %
Італія	23,5	33,1
Фінляндія	22,7	26,5
Греція	22,5	31,2
Португалія	22,4	30,1
Німеччина	22,0	32,3
Болгарія	21,7	31,1
Латвія	20,8	29,8
Франція	20,7	25,9
Чехія	20,2	31,2
Данія	20,1	24,9
Швеція	20,1	25,1
Польща	18,7	31
Україна	17,0	24,7

Джерело: [5; 6].

Згідно з дослідженнями експертів ООН, низька народжуваність та зниження смертності стали причинами прискореного «старіння» населення планети, що почалося з 1980-х рр. Прогнози показують, що в період

із 2015 по 2050 р. кількість людей віком 65 років і старше зросте у 2,6 раза, досягне 1,6 мільярда, а їхня частка в загальній кількості населення збільшиться до 16%. До середини 2030-х рр. кількість людей віком 80 років і старше може перевищити кількість немовлят (віком до 1 року) і досягне 265 мільйонів, а до кінця 2070-х рр. – 2,2 мільярда. Найбільш помітно цей процес проявляється в Європі, де частка літніх людей до 2050 р. досягне 27,6% [10; 11].

У Франції середня тривалість життя є найвищою в Європі і становить 81 рік. Зараз вона досягає 82 років у жінок і 70 років у чоловіків. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, країна має найкраще медичне обслуговування у світі. Однак система пенсійного страхування у Франції одна з найскладніших. Зазвичай французи виходять на пенсію у 62 роки, незалежно від статі.

Населення Німеччини старіє швидше, ніж у більшості країн Європейського Союзу. Натепер люди старші за 65 років сктають п'яту частину всього населення. За прогнозами експертів, через 10–15 років їх частка може зрости до 50%.

У 2000 р. в Італії 24,1% населення становили люди старші за 60 років, згідно із прогнозами соціологів, до 2050 р. ця цифра може збільшитися до 42,3%. Подібне зростання спостерігається серед осіб старше 65 років: у 2000 р. їх частка була 18,1%, а до 2050 р., за прогнозами, вона досягне 35,9%.

Натепер в Україні також спостерігаються кризові явища в демографічній сфері, які тривають уже протягом тривалого часу. Спостерігаються зменшення кількості населення, високий рівень смертності серед чоловіків працездатного віку, старіння населення та суттєві зміни в його віковій структурі. Демографічна ситуація погіршилася через війну, що призвела до масової еміграції та внутрішньої міграції населення.

Згідно з висновками ООН, викладеними в доповіді «Перспективи світового населення 2024 р.» [11], населення України до 2100 р. скорочуватиметься. Так, на початок 2022 р. в Україні проживало приблизно 37 мільйонів людей. Проте до 2100 р. кількість населення країни зменшиться до 15,3 мільйона осіб.

Дані демографічні тенденції суттєво впливають на фінансову стійкість вітчизняної пенсійної системи. Натепер реальні доходи українських пенсіонерів свідчать про те, що поточна пенсійна система не здатна цілком задовольнити потреби осіб похилого віку. Розмір пенсій в Україні значно поступається рівню європейських країн і ще не досягнув міжнародних соціальних стандартів (табл. 2).

У 2023 р. мінімальна пенсія становила 2 093,00 грн, а за останні чотири роки вона зросла тільки на 204 грн, або на 10,8%. Це досить повільний темп зростання, який не покриває підвищення цін на продукти харчування та рівень інфляції за цей період. Протягом 2020–2023 рр. середній розмір пенсії зріс із 3 507,51 до 5 350,33 грн, що становить 52,5% приріст. Якщо перевести цю суму в європейську валюту, то вона дорівнює приблизно 120 євро. Згідно з даними Пенсійного фонду України, понад 60% пенсіонерів отримують виплати, що не досягають середнього рівня по країні [3].

Таблиця 2. Основні показники, що характеризують стан пенсійного забезпечення українських пенсіонерів

Показники	2020 р.	2021р.	2022р.	2023р.	Відношення 2023 р. до 2020 р.,%
Чисельність населення (млн осіб)	41,9	41,0	35,0	33,2	79,2
Кількість пенсіонерів (млн осіб)	11,3	11,1	10,7	10,5	92,9
Частка пенсіонерів у загальній кількості населення, %	27,0	26,7	30,6	31,6	x
Мінімальна пенсія, грн	1 889	1 934	2 093	2 093	110,8
Середня заробітна плата, грн	10 340	12 993	13 387	14 308	138,4
Середня пенсія за віком, грн	3 507,51	3 980	4 539,36	5 350,33	152,5
Співвідношення мінімальної пенсії та середньої пенсії, %	53,6	48,6	46,1	39,1	x
Коефіцієнт заміщення, %	33,9	30,6	33,9	37,4	x

Джерело: [3; 5].

Ці факти свідчать про те, що більшість українських пенсіонерів не можуть повною мірою покривати свої основні життєві потреби та відчувати себе забезпеченими в суспільстві. Якщо аналізувати рівень середньої заробітної плати, то він зростає за досліджуваний період повільнішими темпами, ніж пенсії. Цей показник збільшився на 38,4% і досяг у 2023 р. 14 308 грн.

У процесі проведення аналізу рівня пенсійного забезпечення населення України важливо відзначити, що розмір пенсії для осіб пенсійного віку має велике значення в контексті порівняння його із середньомісячною заробітною платою по країні та за окремими галузями економіки, зокрема, у якому співвідношенні пенсія заміщає попередній заробіток пенсіонера. Коефіцієнт заміщення дає відповідь на це питання, характеризує співвідношення між середньою пенсією та середньою заробітною платою у країні (табл. 2). Його величина показує, що середні пенсійні виплати в Україні становлять лише 37,4% від середньої заробітної плати у 2023 р.

Зважаючи на складну демографічну ситуацію, органи державної влади разом із науково-дослідними установами розробляють довгострокову стратегію розвитку демографії. Її основною метою є подолання кризових

явищ у цій сфері в Україні, з урахуванням наслідків війни. Прогнозні розрахунки, здійснені працівниками Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, охоплюють період до 2040 р. [8].

Тенденції старіння населення на тлі зменшення кількості працездатних осіб призведуть до збільшення потреби економіки в залученні людей пенсійного віку до трудової діяльності. Проте питання забезпечення зайнятості старшого покоління все ще залишається актуальним і невирішеним. Серед можливих шляхів розв'язання цієї проблеми можна виокремити такі: упровадження ефективних механізмів для мотивації осіб похилого віку до продовження роботи після виходу на пенсію; розвиток програм професійного навчання та перепідготовки для людей старшого віку; використання досвіду та професійних навичок осіб похилого віку як наставників для молоді на робочих місцях; подолання стереотипів щодо трудової діяльності осіб старшого віку.

Висновки. Результати досліджень показали, що в багатьох країнах світу, в Україні також, спостерігається значне старіння населення. Це зумовлено високою тривалістю життя та зниженням рівня народжуваності. Така демографічна ситуація створює додатковий тиск на пенсійну систему, оскільки кількість осіб, які працюють, зменшується, а кількість пенсіонерів зростає. Це потребує перегляду наявних пенсійних систем, розвитку додаткових механізмів фінансування та реформування пенсійних програм.

У країнах з розвинутою економікою проводяться реформи пенсійних систем, зокрема перехід до більш гнучких моделей, як-от накопичувальні пенсійні системи. В Україні також необхідно впроваджувати такі зміни, щоб забезпечити стабільність пенсійного фонду в майбутньому. З огляду на збільшення тривалості життя та покращення здоров'я людей похилого віку, важливо створити умови для продовження їхньої трудової діяльності. Це дозволить не лише зменшити фінансове навантаження на пенсійні системи, а й сприятиме кращій соціальній інтеграції старших людей. Для вирішення проблеми пенсійного забезпечення потрібно враховувати демографічні зміни у глобальному контексті та впроваджувати комплексні підходи, що передбачають розвиток ринку праці, систему соціального захисту та стратегії адаптації до нових демографічних реалій.

Список використаних джерел

1. Зеленко В. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів : монографія. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023. 202 с.
2. Населення України: нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності / І. Курило та ін. ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. НАН України, 2023. 168 с.
3. Пенсійний фонд України : офіційний вебсайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua/>.
4. Піщуліна О. Оцінка ролі демографічного фактору для економічного зростання та повосного відновлення. Центр Разумкова, 2023.
5. Рудик В. Демографічні чинники та їх роль у реформуванні пенсійної системи України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3961>.
6. Свенціцькі М., Ткаченко Л., Чапко І. Демографічні та фінансові передумови пенсійної реформи в Україні: прогноз – 2050. Київ : Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. 72 с.
7. Статистичний офіс ЄС (Євростат). URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.
8. Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 р. Проєкт / Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. 2024. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/>.
9. Шалієвська Д. Пенсійне забезпечення в системі економічної безпеки держави : монографія. Львів : Растр-7, 2020. 196 с.
10. Шикіна Н. Фінансові та демографічні проблеми пенсійного забезпечення в Україні. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету* : збірник наукових праць. 2024. № № 5–6.
11. Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2024. URL: <https://population.un.org/wpp>.
12. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, 2019. World Population Prospects 2019, Volume II : Demographic Profiles. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/978921004643>.

Savitska S. I.

*Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department of Accounting, Taxation and E-business Technology
Higher educational institution «Podillia State University»
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: ovcharss15@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1739-3536*

Senyshch P. M.

*Doctor of Economic Sciences, Professor at the
Department of Finance, Banking, Insurance and Electronic Payment Systems
Higher educational institution «Podillia State University»
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: senishchp@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0851-8774*

DEMOGRAPHIC SITUATION IN THE WORLD AND IN UKRAINE AND ITS IMPACT ON PENSION SECURITY OF CITIZENS

Abstract

The demographic situation in Ukraine and worldwide shows that over the last few decades, there has been a trend of population aging, which significantly impacts the financial stability of pension systems. In many countries, traditional pension models based on intergenerational solidarity are facing difficulties due to a decrease in the number of contributors. This heightens the need for pension system reforms and the development of new approaches to ensure their effectiveness and stability. The aim of this paper is to analyze the current demographic situation globally and its impact on pension systems in different countries, particularly in the context of population aging, changes in the age structure, declining birth rates, increasing life expectancy, and to formulate recommendations for adapting pension systems to these changes in order to ensure social justice and financial stability of pension provisions for citizens in the long term. Research has shown that demographic changes, especially population aging, have a significant impact on pension security, and to effectively address these issues, systemic reforms and flexible mechanisms for supporting the elderly population need to be implemented. It has been identified that demographic aging is particularly evident in European countries, where the proportion of pension-aged citizens is growing in the overall age structure of the population. These trends will continue in the coming decades. It has also been explored that the demographic situation in Ukraine has worsened even further due to the onset of the war in the country. One of the consequences of the military actions has been the mass emigration of Ukrainians abroad, as well as significant internal migration, particularly the displacement of people from temporarily occupied regions or areas of active combat. These demographic changes require further reform of the country's pension system, as the current financial support for pensioners does not meet European standards and cannot fully cover their basic needs. It is justified that demographic changes, particularly population aging, have a significant impact on pension provision, and to effectively address these issues, systemic reforms and flexible mechanisms for supporting the elderly must be implemented.

Key words: pension provision, population aging, pension reform, replacement rate, financial sustainability, pension systems, age structure of population.

References

1. Zelenko, V. (2023). *Reformuvannya pensiyinoyi systemy Ukrayiny u svitli yevropeys'kykh standartiv: monohrafiya* [Reforming Ukraine's pension system in light of European standards]. Lviv: LNU Ivan Franko [in Ukrainian].
2. Kurylo, I., et al. (2023). *Naselennya Ukrayiny: narysy pro demohrafichnyy stan krayiny u pershe trydtsyatyrichchya nezalezhnosti* [Population of Ukraine: Essays on the demographic situation of the country during the first thirty years of independence]. Institute of Demography and Social Research named after M.V. Ptukha [in Ukrainian].
3. Pensiyniy fond Ukrainy [Pension Fund of Ukraine] (2025). Official website. Retrieved from: <http://www.pfu.gov.ua/> [in Ukrainian].
4. Pishchulina, O. (2023). *Otsinka roli demohrafichnoho faktoru dlya ekonomichnoho zrostannya ta povoyennogo vidnovlennya* [Assessment of the role of the demographic factor for economic growth and post-war recovery]. Razumkov Centre [in Ukrainian].
5. Rudyk, V. (2024). *Demografichni chynnyky ta yikh rol u reformuvanni pensiyinoyi systemy Ukrayiny* [Demographic factors and their role in the reform of Ukraine's pension system]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3961> [in Ukrainian].
6. Svienchitsky, M., Tkachenko, L., & Chapko, I. (2010). *Demografichni ta finansovi peredumovy pensyinoi reformy v Ukrayini: prohnos – 2050* [Demographic and financial prerequisites for pension reform in Ukraine: Forecast – 2050]. Kyiv: Analytical and Advisory Centre Blue Ribbon [in Ukrainian].
7. Statystychnyi ofis YeS (Eurostat) [Eurostat]. (n.d.). Official website. URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> [in Ukrainian].
8. *Stratehiia demohrafichnoho rozvytku Ukrainy na period do 2040 roku. Proekt / In-t demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy* (2024) [Strategy for the demographic development of Ukraine until 2040. Project. Institute of Demography and Social Research named after M.V. Ptukha]. Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/projects/870/> [in Ukrainian].
9. Shaliyevska, D. (2020). *Pensiyne zabezpechennya v systemi ekonomichnoyi bezpeky derzhavy: monohrafiya* [Pension provision in the system of economic security of the state]. Lviv: Rastor-7 [in Ukrainian].
10. Shykina, N. (2024). *Finansovi ta demohrafichni problemy pensiyinogo zabezpechennya v Ukrayini* [Financial and demographic problems of pension provision in Ukraine]. *Naukovi visti Odes'kogo natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, 5–6 [in Ukrainian].
11. Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2024). *World Population Prospects 2024*. United Nations. Retrieved from: <https://population.un.org/wpp> [in English].
12. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Population Prospects 2019, Volume II: Demographic Profiles*. Retrieved from: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/978921004643> [in English].